

ULISA: Uluslararası Çalışmalar Dergisi

Journal of International Studies

Cilt 7, Sayı 1 - Volume 7, Number 1

Hazal ÇAKALOĞLU*

*Uluslararası İlişkiler, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye; hazal.cakaloglu@hotmail.com; 0000-0002-2343-742X.

Güncel Gelişmeler Işığında Sudan Ülke Analizi

Bu çalışmada yakın dönemde tekrarlanan çatışmalar dahilinde Sudan- Türkiye ilişkileri ve Sudan'ın Türkiye için önemi incelenmiştir. Sudan çok zengin yer altı kaynaklarına sahiptir. Beyaz ve Mali Nil'in birleştiği bir ülkedir. Dolayısıyla verimli tarım arazilerine sahiptir. Zengin su kaynakları özellikle iklim krizinin ilerlemesiyle Afrika için büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte Kızıldeniz'e ulaşmak için stratejik konuma sahiptir. Sudan 1956'da bağımsızlığını eski sömürge devleti İngiltere'den almıştır. "Böl ve yönet" politikası iç kargaşanın sürdürmüştür. Araştırmada öncelikle Sudan ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Sudan'ın iç yapısı, kabileleri, doğal kaynakları, siyasi oluşumu, toplumdaki etkili figürler, çatışmada dahil olan yapılar belirtilmiştir. Son olarak Türkiye için Sudan'ın önemi konusuna değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Sudan, Kızıldeniz, Çatışma, Doğal Kaynaklar.

Sudan Country Analysis In The Light Of Current Developments

In this research, Sudan-Türkiye relations and the importance of Sudan for Türkiye are analysed within the scope of the recent conflicts. Sudan has affluent underground resources. It is a country where get together with the White and Mali Nile. Therefore, it has fertile agricultural lands. Rich water resources are of great importance for Africa, especially with the progression of the climate crisis. In addition to this, it has a strategic position to reach the Red Sea. Sudan gained its independence from the former colonial state of England in 1956. However, the policy of "divide and rule" has been the basis for the continuation of internal turmoil until today. In the research, first of all, general information about Sudan was given. Sudan's internal structure, tribes, natural resources, political formation, influential figures in society, structures involved in the conflict are indicated. Finally, the importance of Sudan for Türkiye was mentioned.

Keywords: Türkiye, Sudan, Red Sea, Conflict, Natural Resources.

Araştırma Makalesi | Original Article

Atıf: *Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1 (2023), ss. 55-70.

Citation: *Ulisa: Journal of International Studies*, Vol 7, No 1 (2023), pp. 55-70.

Başvuru 31.05.2023 Received | Kabul 23.06.2023 Accepted

Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ULISA) tarafından yayınlanmaktadır.
Ulisa: Journal of International Studies is published by the Institute for International Relations and Strategic Research (ULISA).
E-ISSN:2602-3245 | <https://aybu.edu.tr/yulisa>

Güncel Gelişmeler Işığında Sudan Ülke Analizi

Hazal Çakaloğlu

Bir kuzey Afrika ülkesi olan Sudan'ın isminin Bilad- al Sudan (Siyahların Ülkesi) tanımlamasından geldiği iddia edilmektedir (Britannica, 2023). Tarihi kaynaklarda belirtilen Sudan, bugünkü Sudan'dan farklı olarak Kızıldeniz kıyılarından Batı Afrika'da yer alan bölgeye verilen ismi kastetmektedir. Günümüzdeki Sudan, Doğu Sudan'a karşılık gelmektedir (MİLLİYET, 2019). Günümüzde başta Rusya, ABD ve Çin olmak üzere Körfez devletlerinin, Mısır'ın ve tabii Türkiye'nin Sudan ile ilgilenmektedir (Arredondas, ATALAYAR, 2023). Sudan'da ordu ile paramiliter HDK arasındaki çatışmaların ateşkes ve müzakerelere rağmen sürmesi, ülkedeki çatışmaların topyekûn bir savaşa dönüşme riskini artırmaktadır (AB'den Sudan uyarısı: "Topyekûn savaş riski katlanarak artıyor", 2023). Savaş bir an önce sona ermemesi, Sudan devletinin çökmesi ihtimalini yaratmaktadır. Ömer el Beşir diktatörlüğünün devrilmesinden sonra kurulan ama sonra generaller tarafından devrilen asker-sivil karma hükümetinin başbakanı Abdalla Hamdok'a göre ülke Suriye ya da Yemen'den beter bir savaş tehdidiyle karşı karşıyadır (Sudan ateşkes görüşmeleri Cidde'de başlıyor: Arabulucuların işi neden çok zor? 2023).

Ülkenin içinde bulunduğu zorluklarda diğer devletlerin etkisi olmaması düşünülemez. Sudan'ın komşuları son derece kırılabilir yapıya sahip, mevcut göç hareketlerinden büyük oranda etkilenen devletlerdir. Sudan'ın Afrika'ya açılan kapı olma niteliği, başta ABD ve Rusya gibi büyük güçlerin etkisini yaratmaktadır. Petrol ile ilgilenen ABD çatışmaları körüklemektedir. ABD'nin Chevron şirketi 1974 yılında güney ve güneybatı Sudan'da petrol arama faaliyetlerine başlayan ilk yabancı şirkettir. Rusya'nın el-Beşir'e Darfur'a müdahalesi sırasında, BM'nin silah ambargosunu ihlal ederek, askeri teçhizat desteği sağladığı iddiaları mevcut. Sudan ise Kırım'ın ilhakını tanıyan sayılı ülkeler arasında yer almaktadır. BAE, Sudan'ın Kızıldeniz kıyısında Abu Amama limanını inşa etmek istemektedir. Ayrıca altın madenlerini işletenler arasındadır. Sudan'dan çıkartılan altının BAE üzerinden ihraç edildiği bilinmektedir.

Çalışmanın öne sürdüğü tez, Sudan'ın iç çatışmalarının yerel nedenlere sahip olsa da çevre ülke ya da örgütlerden kaynaklandığı ayrıca Türkiye'nin Afrika Açılımı için büyük öneme sahip olması nedeniyle Sudan'daki çatışmalardan çıkar tehdidi algıladığı varsayımına dayanmaktadır.

Bölünmeden önce Afrika'nın en büyük devleti olan Sudan, Türkiye için tarihsel ve kültürel bağlarının olduğu dost bir ülke olmanın yanı sıra, 1998'den itibaren başlattığı Afrika Açılımı politikası için de kilit öneme sahiptir. Ancak Türkiye'nin "kazan- kazan" prensibi ile kurduğu ilişkiler Sudan özelinde İsrail, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi ülkeler tarafından endişe yaratmıştır.

Çalışmada yalnızca Sudan'ın Türkiye için önemi incelenerek sınırlama yapılmıştır. Türkiye'nin Osmanlı dönemine dayanan Sudan ile ilişkileri günümüzde de artarak devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'nin yumuşak güç politikası ile Sudan' da etkin olmaya çalıştığı belirlenmiştir. Dış politikada hem devlet kurum ve kuruluşları hem de iş dünyası (Eximbank; tekstil, mobilya, inşaat, demir şirketleri, Türk Hava Yolları vb.) ve sivil toplum örgütleri (TİKA, Kızılay, Sudan Türk İş adamları Derneği, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Yunus Emre Enstitüsü (YEE) vb.) aktif yer almıştır (ORHUN, 2019). Türkiye Sudan ile ilişkilerini geliştirmek için bölgesel kalkınma politikalarını artırarak devam ettirmektedir (Devecioğlu, 2019).

1. Sudan ve Sudan Halkı Hakkında Genel Bilgiler

Sudan 1821 yılına kadar çeşitli güçler tarafından yönetilmiştir. 1881'de Mehdi (Hidayet Muhammed Ahmed) Sudan'da Mısır- Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmıştır. 1890'da Mısır Hidvi adına İngiliz kolonyal yönetimi kurulmuştur. 1899- 1955 arasında fiilen İngiliz kolonyal yönetimi gerçekleşmiştir (BBC NEWS, 2023). 1899'da Sudan'a oluşturulan siyasi yapı İngiltere ve Mısır ile birlikte oluşturulmuştur (AYDIN, 2017). İngiltere'nin Mısır'ı dengelemek amacını koruyan dengeleme politikası olmuştur. 1956'da İngiltere'den bağımsızlığını kazanmıştır. Ülkede 1955-1972 arasında birinci, 1983- 2005 yılları arasında ikinci iç savaş gerçekleşmiştir. 2003- 2020 yılları arasında Sudan Halk Kurtuluş Hareketi (SLM) ve Adalet ve Eşitlik Hareketi (JEM) arasında savaş yaşanmıştır. Darfur etnik temizlik olayı gerçekleşmiş ve 2011'de Güney Sudan Sudan'dan ayrılmıştır (BBC NEWS, 2023).

General Abbud 1964'te iktidardan düşürülmüş, ülkede İslami bir rejim kurulmuştur. 1965- 69 arasında istikrarsız yönetim devam etmiş ve Mayıs 1969'da askeri darbe ile Cafer Numeyri iktidara gelmiştir. 1971'de başarısız bir Komünist darbenin gerçekleşmesinin ardından Numeyri'nin Devrim İdare Konseyi şeri bir yönetim ilan etmiştir. Özellikle güney Sudan'da şeri yönetime ve bölge parlamentosunun kapatılmasına karşı hoşnutsuzluk ortaya çıkmıştır. 1985'te Geçici Askeri Konsey yönetimi devralmıştır. 1989'a kadar istikrarsız yönetim devam etmiştir. 1989'da Ömer El- Beşir, İslami Cephesi yönetimi ele geçirip Nisan 2019'a kadar otuz yıl iktidarda kalmıştır.

Görüldüğü gibi 1956'da bağımsızlığını kazanmasından sonra Sudan politik, ekonomik, sosyal sorunları çözememiştir. Parlamenter sistem geleneğine sahip olmaması, etnik ve dinsel çeşitlilik ulus devlet olmanın önüne geçmiştir (SÖZBİLİR M., 2014).

Günümüzde Sudan on sekiz eyaletten oluşan federal bir cumhuriyettir. Sudan Cumhurbaşkanı devlet ve Hükümet Başkanlığı görevlerini birlikte yürütmektedir. Aralık 2018'de Devlet Başkanı Ömer El Beşir karşıtı gösteriler başlamıştır. Sonuçta 11 Nisan 2019 tarihinde El Beşir yönetiminin devrilmıştır. Askeri Geçiş Konseyi (AGK) ile Özgürlük ve Değişim Güçleri İttifakı (ÖDĞİ) arasında 17 Ağustos 2019 tarihinde uzlaşma metni imzalanmıştır. Böylelikle otuz dokuz ay sürmesi öngörülen geçiş dönemi resmen başlamıştır (T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, 2023).

Uluslararası Para Fonu tarafından yayınlanan verilere göre, 2021'de yüzde 129,7 ile Afrika'daki en yüksek enflasyon oranına sahip ülke, ardından yüzde 33,1 ile Güney Sudan geliyor (AHMED, 2021). Ekim 2021 askeri darbesi, Sudan'da zaten karmaşık olan insani krizi şiddetlendirmiştir. Mavi Nil'de ve tüm Darfur ve Kordofan Eyaletlerinde 3,7 milyon şaşırtıcı sayıda insan çatışmalar ve çevresel tehlikeler nedeniyle ülke içinde yerinden edilmiş durumdadır. Komşu ülkelerden bir milyona yakın insan ise ülkeye sığınmıştır. Şiddetli bir ekonomik kriz ve yüksek enflasyon, sağlık sektörü personeli ve öğretmenler de dahil olmak üzere bir grev dalgasını tetiklemiş ve bu, halihazırda çökmekte olan ve 2019 koronavirüs (COVID-19) salgını nedeniyle daha da zayıflamış olan temel sosyal hizmetleri daha da tehlikeye girmiştir (UNICEF, 2023). Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri Antonio Guterres'in de yaptığı açıklamaya göre ülkede gelecek haftada (8 Mayıs 2023) sekiz yüz bin insanın mülteci durumuna gelebileceği açıklanmıştır (TRT HABER, 2023). Güvensizlik, çok sayıda can kaybına ve insanların ülke içinde yerinden edilmesine yol açarak ciddi bir insani duruma neden olmuştur. Ülkenin ayrıca yasadışı silahlarla çalkalandığı söylenmektedir (UNION, 2023). Şiddet artışı, toprak ve su için rekabet, iş eksikliği ve diğer sosyo- ekonomik faktörler tarafından yönlendirilmektedir. Ayrıca Doğu Afrika, sel ve kuraklık gibi aşırı hava koşullarının etkisinden mustarip olarak iklim değişikliğinin ön saflarında yer almaktadır (UNHCR, 2022). Sudan, iklim değişikliğinden ağır şekilde etkilenmesi muhtemel ülkelerden biri ve bunlara yanıt vermeye en az hazır olanlardan birisidir. İklim değişikliği, dikkatli bir şekilde azaltılmazsa, arazi ve kaynaklar üzerindeki gerilimleri daha da alevlendirebilecek bir tehdit çarpanıdır. Umutsuz bir insani durum vardır- Sudan halkının üçte biri insani yardıma muhtaç durumdadır (UNHCR, 2022).

2. Sudan'ın Bölgeleri ve Etnik Grupları

Kuzey Sudan: Sudan'ın kuzey kısmı iki eyaletten oluşur: Başkenti Dongola olan Kuzey Eyaleti ve başkenti Nil Nehri Eyaleti ve Damer. Kuzey Eyaleti, bölge bakımından ülkenin en büyük eyaletidir. Nubia kökenli Kuzey Eyaleti kabileleri; Halfaween, Sukkot, Mahas ve Danagla kabileleridir.

Bu kabileler Arapça dışında kendi dillerine sahiptir ve Müslümanlardır. Eyaletteki başlıca diğer kabileler Kunooz, Jaafreh, Sawarb, Jawabreh, Bidairya Dahmashya, Kababish, Merafab, Karafab'dur.

Bu bölgede yaşayan ana kabileler, Shayqeih, Abidya'dan Sabaloqa'ya Jaalyeen, Berberi'den Abu Hamad ve Manasir'e Robatab'dır. Bu kabilelerin tamamı Arap kökenli olup İslam'ı benimsemiştir ve tarımla uğraşmaktadır (Ahmed, ATLASCORPS.ORG, 2016).

Orta Sudan, İdari Sınırlar Kabile Dağılımı: Orta Sudan yedi eyalettir. Başkenti Hartum (Hartum), Güney Kordufan (Kadogli), Norht Kordufan (Obeid), Gezira (Medani), Sennar (Sinja), Beyaz Nil (Rabak) ve Mavi Nil ile birlikte Hartum eyaletini içerir. Başkent (Damazine). Orta Sudan kabileleri, Hartum'un kuzeyinde ve Gezira ile Mavi Nil Eyaletlerinin bazı kısımlarında yaşayan Abdallablar'dır (<https://atlascorps.org/tribal-composition-in-sudan/>, 2016).

Batı Kordofan: Batı Kordofan'ın nüfusu esas olarak iki etnik gruba aittir: Arap ve Afrika kabileleri. Arap etnik grubu, ağırlıklı olarak göçebe olan Mesarya ve Hamar kabilelerinden oluşmaktadır. Afrika etnik grubu, kuzeydoğudaki Nuba kabilesinden ve çoğunlukla çiftçi olan birkaç Darfur kabilesinden oluşmaktadır (UNICEF, 2023).

Güney Mavi Nil: Mavi Nildeki Mapan ve Angassana kabileleri bulunmaktadır (Ahmed, ATLAS CORPS, 2016).

Güney Sudan: Güney Sudan'daki en büyük iki kabile, Dinka ve Nuerlerdir (Vick, 1999). Güney Sudan halkı genel olarak üç etnik gruba ayrılır: Nilo-Sudan kabileleri, Nilo hamiets kabileleri ve Bantu. Güney Sudan'ın etnik kökeni çok çeşitlidir. Yeni ortaya çıkan ulusun yerlileri olan altmış dört kabile veya etnik grup vardır. Bu etnik grupların birçoğu ortak bir kültürü paylaşıyor, kültürel özellikleri anlaşılır dillerle çok yakından ilişkilendiriyor ve bu da farklı daha büyük aile birimleri oluşturuyor (THE REPUBLIC OF SOUTH SUDAN, 2023).

Doğu Sudan: Doğu Sudan üç eyalete ayrılmıştır: Başkenti Kızıldeniz (Port Sudan), Gedarif (Gedarif) ve Kassala (Kassala). Kızıldeniz ve Kassala'da ağırlıklı olarak Bejja kabilesi ve Rashaida bulunmaktadır. Bejja dokuzuncu yüzyılın ortalarında İslam'ı benimsemiştir. Bisharyeen, Bait Joke, Beni Amer ve Halanga, Shalatin'de Ababdah, Halaib'de Qasireh, Abu Ramad'a ek olarak Sinkat, Kassala, Haya kasabalarında, Seloum'da Amarrar, Port Sudan ve Kassala'da yaşayan Hadandawa kabilelerine ayrılmaktadır. Bejja iki ana dil konuşmaktadır: Tebdawi ve Tigrini (Ahmed, ATLAS CORPS, 2016). Doğu Sudan'da on yedi büyük kabile "Doğu Sudan'daki Yerli Yönetimler Yüksek Konseyi" adı aşiret bloğu ortaya çıkartmıştır: Bani Amer, Al-Habab, Al-Bishari, Al-Amar, Al-Dabainah, Al-Sulayhab, Al-Bawadara, Al-Lahween ve Al-Jamilab. Bu blok, "Doğu Sudan Yolu"nu ve Aralık 2022 çerçeve anlaşmasını desteklemektedir. (SUDAN TRIBUNE, 2023).

Darfur Bölgesi: Darfur idari olarak üç eyalete bölünmüştür: Batı Darfur ve başkenti (El-Genaina), Kuzey Darfur (El-Fasher) ve Güney Darfur ve başkenti Nyala. El-Fasher bölgenin başkenti olarak kabul edilir.

Darfur, 100'den fazla Afrikalı ve Arap kabilenin yer aldığı, Müslüman bir bölgedir. Yerel lehçelerin yanı sıra Arapça da konuşulmaktadır. Bölgenin önde gelen Afrika kabileleri arasında Fur, Zaghawa ve Massalit boyları yer almaktadır. Bölgeye adını veren Fur, üçünün en büyüğü ve üyelerinin yüzde doksanı bölgenin merkezindeki Jebel Marra dağı çevresinde ve büyük şehirlerin çevresinde çiftçilik yapmaktadır. Diğer iki kabilenin çoğunluğu büyükbaş hayvancılıkla geçinmektedir. Diğer Arap kabileleri arasında atalarının izini efsanevi kuzey Afrika şövalyesi "Abu

Zaid Al-Hilali"ye kadar uzanan Beni Halbeh, Habhaniya, Taisha, Salamat, Mahamis ve Ma'alia yer almaktadır. Darfur ayrıca Berti, Bargho, Turjum, Dajjo, Fallatah, Bodaya gibi birçok başka kabileyi de barındırmaktadır (Ahmed, ATLAS CORPS, 2016).

3. Sudan'ın Coğrafi Konumu ve Sahip Olduğu Önemli Kaynaklar

Afrika'nın kuzeydoğusunda yer alan Sudan kuzeyde Mısır, batıda Çad, güneybatıda Orta Afrika Cumhuriyeti, güneyde Güney Sudan, doğuda ise Eritre ve Etiyopya ile komşudur. Ayrıca Sudan'ın doğuda Kızıldeniz'e 853 km'lik kıyı şeridi bulunmaktadır. Güney Sudan'ın ise Etiyopya, Kenya, Uganda, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Sudan ile sınırları bulunmaktadır (Bakanlığı, 2022). Sudan, Kızıldeniz, Sahel ve Afrika Boynuzu ile Güney Sudan, Libya ve Somali gibi komşu ülkelerle çevrilidir (BRACHET, 2023). Ayrıca Beyaz ve Mavi Nil Nehirlerinin birleşerek ana Nil'i oluşturduğu yerdir ve Nil Nehri Havzasının yüzde altmışından fazlasına ev sahipliği yapmaktadır (OUTLOOK INDIA, 2023).

Kızıldeniz'in en uzun sahiline sahip olması dolayısıyla Süveyş Kanalı, Hint Okyanusu ve Basra Körfezi'ne giden yolda kritik bir konuma sahip olması yanında Afrika'da denize kıyısı olmayan Etiyopya, Çad, Uganda, Güney Sudan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi ülkelerin kıta dışına açılmalarında Sudan limanları bir çıkış kapısı hükmündedir (ELDEEN, 2019). Dünya ticaretinin yaklaşık yüzde on ikisinin gerçekleştiği Süveyş Kanalı ve yüzde onunun gerçekleştiği Bab El-Mandeb boğazı Sudan'ın stratejik önemini artırmaktadır (Arredondas, ATALAYAR, 2023). Kızıldeniz, güneyde Bab-ül Mendeb Boğazı ve Aden Körfezi ile başlayıp kuzeyde Sina yarımadasına kadar uzanmaktadır. Somali, Mısır, Cibuti, Yemen, Suudi Arabistan, Eritre, Ürdün ve İsrail bölgenin ülkeleri arasındadır. İran Körfezi'ne yakınlığı ile petrol bölgelerine ve ticaretine yakınlık sağlamaktadır. Dolayısıyla enerji güvenliğine önemli etkisi bulunmaktadır. Kızıldeniz ayrıca Arap ve Afrikalı kimliğin de karşı karşıya kaldığı bir bölgedir (AYDIN, Eleştirel Jeopolitik Perspektif ile Kızıldeniz, 2016).

Sudan'ın sahip olduğu limanlar ve adalar jeopolitik konumuna önem kazandırmaktadır. Sudan'ın Kızıldeniz'de biri büyük olmak üzere çok sayıda limanı bulunmaktadır. Sudan'ın limanları, özellikle Orta Afrika ülkelerinin ticari faaliyetleri için stratejik öneme sahiptir. En büyük liman olan Port Sudan, sadece Sudan'ın değil Çad, Orta Afrika, Etiyopya ve Güney Sudan için de denize açılan en stratejik noktasıdır. Ülkenin petrol ihracatı da Port Sudan üzerinden yapılmaktadır (Domazeti, 2019). Sudan'ın limanları, ülkenin ana gelir kaynaklarıdır. Zengin ithalat-ihracat ticareti, ülkenin GSYİH'sına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Sudan'ın limanlarını, özellikle de stratejik bir konuma sahip olan ve Sudan'ın Etiyopya ve Çad gibi komşu ülkelerle deniz ticaretinin kalbi olan Port Sudan'ı geliştirmeye bu kadar çok yatırım yapmasının nedeni de tam olarak budur.

Sudan, Kızıldeniz boyunca üç yüz seksen mil uzanan bir kıyı şeridinde sahiptir. Bazı önemli Sudan limanları burada yer almaktadır. Bunlar, eski mercandan etkilenen Sevakim limanının yerini alan Osman Digna limanı, Oseif limanı, Wadi Halfa yakınlarındaki El Zoubair.M.Salah limanı ve son olarak Kuzey Limanı, Güney Limanı, Yeşil liman veya Yeşil Liman ve Al Khair Terminali (Agarwal, 2021). Son olarak yakın tarihte Rusya ve BAE'nin Sudan limanları ile ilgili anlaşmaları gerçekleşmiştir. Sudan'ın iktidardaki ordusu, Afrika ülkesinde Kızıldeniz'de bir donanma üssü inşa etmek ve karşılığında daha fazla silah temin etmek için Rusya ile bir anlaşmanın gözden geçirilmesini imzalamıştır (TVP WORLD, 2023). Sudan BAE'li AD Ports Group ve Invictus Investment öncülüğündeki bir grupla, altı milyar dolarlık bir yatırımla Kızıldeniz'deki Abu Amama limanını ve ekonomik bölgesini inşa etmek ve işletmek için bir ön anlaşma imzalamıştır. Port Sudan'ın yaklaşık iki yüz km (yüz yirmi dört mil) kuzeyinde yer alan proje, bir ekonomik bölge, bir havaalanı ve dört yüz bin feddan (dört yüz on bin dönüm) tarım bölgesi içerecektir (REUTERS, 2022). Bu olaylar, Sudan'ın Kızıldeniz'e giriş imkânı sağlayan stratejik önemini göstermektedir.

Sevakin Adası da Sudan'ın jeopolitik önemini artıran stratejik bir konuma sahiptir. "Afrika'nın Kapısı" denilen Sevakin, Sudan'ın kuzeydoğusunda Kızıldeniz kıyısında liman şehridir. Geçmişte Nubye bölgesinin en önemli limanı iken, otuz kilometre kuzeyde Port Sudan'ın kurulmasıyla önemi ikincil dereceye düşmüştür (SÖZCÜ, 2017) (BBC NEWS, 2019). Sudan limanının güneyine yer alması stratejik konumunu artırmaktadır. Türkiye'nin bu adada varlık edinmesi, dış basında askeri üs elde etme çabası (Arredondas, ATALAYAR, 2023) olarak algılanmaktadır.

Sevakin, olağanüstü tarihi öneme sahip bir site ve Mısır döneminden beri çok önemli bir Kızıldeniz limanıdır. Şehir hem Müslümanların hem de Hristiyanların hac yolları üzerinde yer almaktadır (ICROM, 2016). Osmanlı döneminde Sudan'ın ana limanı olsa da günümüzde Sudan hükümeti 100 yılı aşkın bir süredir limanı çürümeye terk etmesi nedeniyle çürümekte olan bir kenttir. Merkezi devlet Port Sudan'a yatırım desteklerken 2018'deki verilere göre yarım milyona yakın insanın yaşadığı Sevakin Adası'nda bu durum iddia edilememektedir (AFRICA NEWS, 2018). Ada kabaca kuzeyde Süveyş Kanalı ile güneyde Bab el-Mandeb boğazı arasındaki orta noktada yer alıyor ve bu da onu kelimenin askeri, ekonomik ve jeopolitik anlamlarında stratejik bir konuma getirmektedir. İki Çin denizinden Bengal Körfezi ve Kızıldeniz yoluyla Avrupa'nın Akdeniz ve Atlantik limanlarına uzanan büyük deniz ticaret karayolu boyunca yer almaktadır (GIS REPORT ONLINE, 2018).

Sudan'ın en önemli doğal kaynağı Nil Nehri'dir. Nil havzası ve havza ülkelerinin suların kullanım hakkına dair itirazları devam etmektedir. Afrika'nın en önemli su kaynağı olan Nil'in üzerindeki paylaşım ve kontrol mücadelesi Sudan'ı da etkilemektedir (SÖZBİLİR M., 2014). Dünyada, gelecek on yıl içinde büyük bir gıda krizinin patlak vermesi beklendiği için devletler başka ülkelere tarım toprakları kiralamakta veya satın almaktadır. Afrika ise bu alanda en çok talep gören yerlerden birisidir. 2022 tarihine kadar yüz kırk ülke, farklı ülkelere toprak kiralanmıştır. Yurt dışında toprağa en fazla yatırımı ABD ve Çin yapmıştır (GÜNAY, 2021). Sulamada büyük bir avantaj sağlayan Nil nehrinin ülkeyi baştanbaşa dolaşması yanında Beyaz Nil ve Mavi Nil'in her ikisinin de Sudan'dan geçerek Hartum'da birleşmesi bölge yatırımları için büyük önem arz etmektedir (ELDEEN, 2019). Nil nehri, tarım arazisi olduğu kadar elektrik üretimi ve ulaşımda da kullanılan stratejik öneme sahip kaynaktır (SÖZBİLİR, 2014).

Sudan'da son yıllarda artan altın ve petrol üretimi ülke ekonomisine önemli bir etkisi olmuştur. Sudan'da üretilen diğer madenler; çimento, kromit, çakıl, alçı, kireçtaşı, mermer, mika, rafine petrol ürünleri, tuz ve inşaat kumudur. Sudan aynı zamanda barit, bakır, demir cevheri, kyanit, kurşun, nikel, gümüş, tungsten, wollastonit ve çinko rezervlerine sahiptir (Madencilik ve Petrol Sektörü). Sudan, madenler ve petrol rezervi açısından da oldukça zengindir. Petrol üretimi ilk defa 1960'lı yıllarda Kızıldeniz'de başlatılmıştır. 1990'lı yıllarda Kanada, Malezya ve Çin firmalarının petrol arama faaliyetleri ile ülkede çok miktarda petrol rezervi olduğu anlaşılmıştır. 1999 yılında Bentui- Sevâkin boru hattının tamamlanması ile dış ülkelere ham petrol ihraç edilmeye başlanmıştır (T.C Dışişleri Bakanlığı Girişimci ve İnsani Dış Politika, 2023). Ancak 9 Temmuz 2011 tarihinde nüfusun yüzde yirmisini barındıran Güney Sudan'ın referandum ile ayrılmasıyla Sudan, petrol rezervlerinin yüzde yetmiş beşini kaybetmiştir. Petrol yataklarının büyük çoğunluğu Güney Sudan'da kalmış olsa da rafineri, boru hattı ve liman gibi altyapılara Sudan'ın sahip olması, Sudan'ı Türkiye gibi transit bir ülke konuma taşımıştır (ELDEEN, 2019). 2011'de Güney Sudan'ın ayrılmasının ardından Sudan, petrolünün yüzde yetmiş beşini kaybetmiştir. Bu sebeple ihracat gelirlerinin de yüzde doksanı kaybedince, dış ülkelere yatırımçı arayışına girdi. Sudan'daki en büyük yatırımçı ülke ve en büyük ticaret ortağı Çin'dir (EVRENSEL.NET, 2019).

Sudan'ın altın rezervi çoğunlukla Hassai Altın Madeni'nden elde edilmektedir. Sudan altın üretiminde dünyada onuncu sıradadır (ENERGY & CAPITAL & POWER, 2023). Sudan Mineral Kaynakları Şirketi'nin 2022'de on sekiz tondan fazla altın üreteceği açıklaması tüm zamanlardaki en yüksek verimlilik olarak değerlendirilmiştir. Altınların yarısından fazlasının yurt dışına kaçırıldığı, altından elde edilen gelirin ülkede silahlı çatışmalarda kullanıldığı iddia edilmektedir (AFRICA NEWS, 2019). Petrolün görece önemini yitirmesiyle altın madenciliğinin yanında tarım

sektörü stratejik sektör durumuna gelmiştir (Bakanlığı, 2022). Tarım sektöründe hayvancılık %60'la daha büyük bir paya sahiptir. Sudan, büyük ve küçükbaş hayvan varlığı bakımından Afrika ve Ortadoğu'nun en önemli ülkesidir. Özellikle Güney Sudan'ın 2011'de Sudan'dan ayrılması (BRECHET E. , 2022), Ukrayna savaşından sonra fiyatı yükselen değerli madenler göz önüne alındığında daha önemli hale gelmiştir (BRECHET E. , 2022). Rusya ve Birleşik Arap Emirlikleri, Kızıldeniz limanlarına yatırım yapmanın yanı sıra HDK kontrolündeki Sudan altın madenciliğine katıldığı iddia edilmektedir. Hemeti olarak bilinen Daglo'nun ve Wagner'in ekonomik kazancına katkı sağlamıştır (AL MONITOR, 2023). Sudan'ın doğrudan yabancı yatırımları büyük ölçüde petrol sektörüne yönelmiştir. Bu alanda ülkeye en fazla yatırımda bulunan ülkelerin başında Çin, BAE, Malezya ve Hindistan gelmektedir (Bakanlığı, 2022).

4. Sudan'da Toplumsal Çatışmayı Yaratan Nedenler

Çalışmanın bu bölümünde toplumsal çatışmaların ardında yatan temel sebepler araştırılmıştır. Toplumsal çatışmaların nedenleri iki aşamalı olarak incelenmiştir. Öncelikle temel nedenler olan kolonyal geçmiş, çatışmada önemli olan kişiler ve silahlı çatışma grupları incelenmiş sonrasında Ömer el Beşir'in iktidardan düşürülmesi ile ardından yaşanan gelişmeler incelenmiştir.

4.1. Kolonyal Geçmişin Sudan Toplumuna Etkileri

Günümüzdeki halk ayaklanmalarında kolonyal geçmişin etkileri görülmektedir. Birleşik Krallık ve Mısır ülkeyi "böl ve yönet" politikasıyla yönetmişlerdir (SEARCY, OSU.EDU, 2023). "Böl ve yönet" politikası "yerli yönetim" anlayışıyla kabile ve etnik farklılıkları kışkırtmıştır (AYDIN, 2017). Bu politika Sudanlıları birbirine güvensiz ve korkulu hale getirmiştir. Halk kolonici güçler yerine birbiriyle çatışmıştır (HELETA, SUDAN TRIBUNE, 2008). Bir diğer yönetim biçimi ise "dolaylı yönetim" dir. Bu yönetimle toplumu güç verilen kabile liderleri aracılığıyla yönetmişlerdir (SEARCY, OSU.EDU, 2023). Sonuçta Sudan halkı kendi yönetim biçimini inşa edip geliştirememiştir (AYDIN, 2017). Böl ve yönet politikası ülkenin kuzey ve güneyini birbirinden ayırmış, dolaylı yönetim ise güneyi yüzlerce yerinden yönetime ayırmıştır (HELETA, SUDAN TRIBUNE, 2008). İngiliz yönetimi Shagiyyo, Jailiyyin ve Dangola kabilelerine güç tanımıştır. Bugün dahi önemli mevkilerde bu kabileler etkindir. El- Beşir Jailiyyin kabilesindedir (SEARCY, OSU.EDU, 2023). Sudan'ın ülkenin yüzde 5,4' ünü oluşturan üç kabile tarafından yönetildiği şeklinde önemli bir iddia bulunmaktadır (AYDIN, 2017). Kuzey ve güney Sudan'da eğitim, din ve dil kolonyal yönetim tarafından ayrıştırılmıştır. Kuzeyde eğitim devlet tarafından kurgulanmış, güneyde Hıristiyan misyonerlere bırakılmıştır. Kuzeyde eğitim dili İngilizce ve Arapça iken güneyde yerel diller ve İngilizce kullanılmıştır. Kuzeyde Müslümanlık desteklenirken güneyde yerel inanışlar ve Hıristiyanlık misyonerler tarafından yayılmıştır (SEARCY, OSU.EDU, 2023). İngiltere'nin dini misyonerlik ve batılı yaşam tarzını özendirme toplumdaki çatışmalara sebep olmuştur. Misyonerlik, dini araç ile halkın ikna edilmesi için kullanılmıştır (AYDIN, 2017). Sudan'da günümüzde beş yüzün üzerinde farklı kabile mevcuttur. Siyasette toplumun aksine uzlaşma kültürü çok azdır (SADDİ, 2022). Etnik grupların kendi askeri birliklerinin kurmaları ve etnik aidiyetleri çok yüksektir. Bu nedenle ülkede entegrasyon ve birliktelik sağlamak zordur (AYDIN, 2017).

4.2. Toplumsal Çatışma İçin Önem Taşıyan Figürler ve Çatışma Grupları

Ömer el-Beşir, Abdel Fattah el- Burhan, Mohamed Hamdan Dagalo, Abdullah Hamduk gibi figürler ve silahlı örgütler hakkında bilgiler şu şekildedir:

Ömer el-Beşir, tam adıyla Ömer Hasan Ahmed el-Başir (7 Ocak 1944, Hosh Wad Banaqa, Sudan doğumlu), 1989'da Sudan'ın seçilmiş hükümetini deviren bir isyana öncülük eden Sudanlı askeri subaydır (BRITANICA, 2023). Kendisine yönelik şu şekilde suçlamalar mevcuttur: Cinayet, imha, zorla nakil, işkence ve tecavüz gibi insanlığa karşı suçlar; sivil bir nüfusa veya çatışmalarda yer almayan tek tek sivillere karşı kasıtlı olarak saldırı düzenlemek ve yağma adına savaş suçları ve Darfur ve Sudan'da işlenen üç soykırım (ICC- CPI, 2023). 2019'da devrilmesinden bu yana cezaevinde olan Ömer El Beşir'in Hartum'da çatışmaların ortasındaki Kober hapishanesinden kaçtığı 25 Nisan 2023' te doğrulanmıştır (BRECHET E., 2023). Abdel Fattah el- Burhan, Sudan Geçiş Dönemi Egemenlik Konseyi Başkanıdır (emirates new agency- WAM, 2023). Ordu liderliğindeki geçiş konseyine liderlik eden General Abdel Fattah al-Burhan başkan seçilmiştir (BRITANICA, 2023).

Mohamed Hamdan Dagalo, Sudan'da RSF birliklerini askeri güçlerle çatışmalarda yöneterek dikkatleri üzerine çekmiş ve 2019'da Omar el-Beşir rejiminin düşmesinin ardından kurulan Egemenlik Konseyi'nin başkan yardımcısı olarak atanmıştır (HABER GLOBAL, 2023). Abdullah Hamduk, Sudan'ın Ekim darbesiyle devrilen ve ardından bir ay sonra görevine iade edilen kırılğan sivil yönetime geçişinin başbakanı Abdallah Hamdok 2 Ocak 2022'de istifa etmiştir. 1956'da güney-orta Kordofan eyaletinde doğan Hamdok, Afrika genelinde kalkınma konusunda uzmanlaşmış bir ekonomist ve kıdemli politika analisti olarak otuz yılı aşkın deneyime sahiptir. Hartum Üniversitesi'nden lisans derecesine ve Birleşik Krallık'taki Manchester Üniversitesi'nden ekonomi alanında doktora derecesine sahiptir. 1981'den 1987'ye kadar, Afrika Kalkınma Bankası ve Uluslararası Çalışma Örgütü gibi kurumlarda bir dizi liderlik rolü üstlenmeden önce Sudan Maliye ve Ekonomik Planlama Bakanlığı'nda üst düzey bir memurdu. En son, Kasım 2011'den bu yana Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonu'nda yönetici sekreter yardımcısı olarak görev yapmıştır. Hamdok, Nisan 2019'da ordu tarafından tutuklanan uzun süredir iktidarda olan Ömer El Beşir'i deviren, gençlerin önderliğindeki benzeri görülmemiş bir protesto dalgasının ardından Sudan'ın sivil lideri olarak ortaya çıkmıştır. Hamdok, Sudan'ın dışındaydı ve protesto hareketine doğrudan dahil değildi, ancak teknokratın atanması, halkın ve uluslararası toplumun büyük bir kısmı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Profile: Abdalla Hamdok, Sudan's outgoing civilian leader, 2022).

Silahlı çatışma grupları ise Cancavid Milisleri/ Hızlı Destek Kuvvetleri (RSF/ HDK), Sudan Halk Kurtuluş Hareketi (SPLM), Ulusal Demokratik İttifak (NDA), Ulusal İstihbarat ve Güvenlik Servisi (NISS), Sudan Kurtuluş Hareketi/Ordu (SLM/A), Darfur'daki Sudan Kurtuluş Hareketi/Ordusu'nun (SLM/AW), SLM/A-MM, Ulusal İstihbarat ve Güvenlik Servisi (NISS), Adalet ve Eşitlik Hareketi (JEM) ve Wagner Grubu'ndan oluşmaktadır.

Cancavid Milisleri/ Hızlı Destek Kuvvetleri (RSF/ HDK): Sonrasında "Aktif Destek Milisleri" adını almıştır. Hızlı Destek Kuvvetleri Ömer el Beşir döneminde Muhammed Hamdan Dagalo tarafından kurulmuştur ve hala Daglo tarafından yönetilmektedir (Copnall, 2023), (ALJAZEERA, 2023). Hızlı Detek Kuvvetleri'ne 2015'te "düzenli kuvvet" statüsü verilmiştir. 2017'de de "RSF'yi bağımsız bir güvenlik gücü olarak meşrulaştıran bir yasa" çıkarılmıştır. RSF, Darfur, Güney Kordofan ve Mavi Nil bölgelerinde konuşlandırılmıştır (RULAC. ORG, 2023). Sudan Dışişleri Bakanlığı, Egemenlik Konseyi Başkanı ve Ordu Komutanı Orgeneral Abdulfettah el-Burhan, Hızlı Destek Kuvvetlerini (HDK), "vatandaşlara ve diplomatik misyonlara karşı devamlı suç" işlediği iddiasıyla HDK'yı terör örgütü olarak görmekte ve uluslararası topluma da bu çağrıya uymasını tekrarlamaktadır (Tufan Aktaş, 2023).

Sudan Halk Kurtuluş Hareketi (SPLM): Sudan Halk Kurtuluş Hareketi olarak bilinen güneydeki gayrimüslim isyancılar, güneydeki Dinka kabilesinin bir üyesi olan John Garang tarafından yönetilmektedir (BBC NEWS, 2023). Sudan Halk Kurtuluş Hareketi/Ordu-Kuzey

(SPLM-Kuzey), aşiret öz savunma milislerinden ortaya çıktığı 1980'lerden beri askeri olarak aktiftir. 2017'de SPLM-Kuzey iki rakip gruba ayrılmıştır. Bir yandan, Sudan Halk Kurtuluş Hareketi/Ordu-Kuzey Agar (SPLM/Kuzey Agar) Beyaz Nil eyaletinde bulunuyor ve liderliğini Malik Agar yapmaktadır. Öte yandan, Sudan Halk Kurtuluş Hareketi/Ordu-Kuzey Hilu (SPLM/Kuzey Hilu), Abdel Aziz al-Hilu tarafından yönetiliyor ve Nuba Dağları'nda bulunmaktadır. İki fraksiyonun iç yapısına ilişkin net bilgi bulunmamasıyla birlikte, askeri yetenekleri, tek ses olma, ateşkes anlaşmaları yapıp uygulama kapasiteleri gibi diğer unsurlardan örgütlendikleri anlaşılabilir. Hilu fraksiyonu Şubat 2018'den beri hükümetle barış görüşmeleri yürütürken, Agar fraksiyonu Afrika Birliği tarafından dışlandı. Ayrıca 2018'de SPLM/Kuzey Hilu, Mavi Nil ve Güney Kordofan eyaletlerinde tek taraflı ateşkes ilan etmiştir (RULAC. ORG, 2023).

Ulusal Demokratik İttifak (NDA): SPLM'nin de dahil olduğu kuzey muhalefetinin çatı örgütüdür. El Beşir yönetimine karşı silaha sarılmış ve Doğu Sudan ile Kuzey Mavi Nil'deki toprakları işgal etmiştir (Britannica, 2023).

Ulusal İstihbarat ve Güvenlik Servisi (NISS): NISS, iç güvenlik ve istihbarat konularının çoğundan sorumludur. Herhangi bir bakanlıktan bağımsız olarak çalışmaktadır. 2015'te kabul edilen anayasal değişiklikler, NISS'in yetkisini geleneksel olarak ordu ve yargıya ayrılan yetkileri içerecek şekilde genişletmiştir. Değişiklikler uyarınca, NISS mahkemeler kurabilir ve tutuklamalarda diğer güvenlik servislerinden daha fazla serbestliğe izin verilmektedir (GLOBAL SECURITY, 2023).

Darfur'daki Sudan Kurtuluş Hareketi/Ordusu'nun (SLM/AW): SLM/A-AW, Darfur'da Batı bölgesinde 2003'de çatışmalara katılmıştır. Darfur ve Juba'da hükümet ile çatışmalara devam etmektedir.

SLM/A-MM: 2005'te SLM/A'dan ayrılan silahlı örgüt. SLM/A-MM, 2006 Darfur Barış Anlaşmasını ve Temmuz 2020'de Hükümet ile bir anlaşmaya varmışsa da hükümetle çatışmalara devam etmektedir (RULAC. ORG, 2023).

Adalet ve Eşitlik Hareketi (JEM): Darfur'da faaliyet gösteren silahlı bir devlet dışı aktördür. 2003 yılında silahlı çatışmalarda öldürüldüğü 2011 yılına kadar grubun liderliğini sürdüren Halil İbrahim tarafından kurulmuştur. Şu anda lideri Süleyman Sandal'dır. JEM, 18 üyeden oluşan bir icra dairesi tarafından yönetilmektedir. Grup, daha fazla özerklik elde etmek için hükümete karşı askeri faaliyetlerine başlamıştır. Bölgesel bir gündem izleyen Darfur merkezli diğer grupların aksine, JEM Hartum'u kontrol etmeyi hedeflemektedir.

Sudan Kurtuluş Hareketi/Ordu (SLM/A) SLM/A, 2001 yılında Abdul Wahid Mohamed al Nur başkanlığında kurulmuştur. Minni Minawi, SLM/A'nın sekreteriydi ve 2002'de hükümete karşı çatıştı. Haziran 2005'te iç gerilimler nedeniyle grup iki gruba ayrılmıştır: SLM/A-AW ve Sudan Kurtuluş Hareketi/Ordu-Minni Minawi (SLM/A-MM). SLM/A-AW, SLM/A'nın ilk başkanı olan Abdul Wahid Mohamed al Nur'un liderliğindedir (RULAC. ORG, 2023).

Wagner Grubu: Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un yaptığı açıklama ile Sudan'ın meşru yetkililerinin talebi üzerine Moskova destekli özel bir askeri şirket olan Wagner grubundan hizmet verdiklerini açıklamıştır (YÜRÜK, 2023).

5. Ömer El Beşir' in Devrilmesine Yol Açan Gelişmeler

Ömer el Beşir'in devrilmesiyle sonuçlanan kitlesel gösteriler 2017'de ülke ekonomisinin çökmesi ile başlamıştır (Sudan coup: Why Omar al-Bashir was overthrown, 2019). Ordu ve sivil yönetim arasındaki iktidar mücadelesi, ordunun iktidara el koymasıyla sonuçlanmıştır. Başbakan Abdullah Hamduk önce Ekim 2021'de gözaltına alınmışsa da Kasım 2021'de hükümeti tekrar kurması için serbest bırakılmıştır. Ancak Hamduk hükümeti kuramamış ve 2 Ocak'ta istifa etmiştir. 5 Aralık 2022'de Asker ile siviller arasında yeni geçiş dönemini başlatacak, sivil hükümet

ve demokratik seçimlerin yolunu açacak "çerçeve anlaşma", uluslararası ve bölgesel katılımı imzalanmıştır. Sudan'daki siyasi süreç sözcüsü Halid Ömer Yusuf, ülkedeki siyasi krizi sonlandıracak nihai anlaşmanın 1 Nisan'da, geçiş dönemi anayasası anlaşmasının 6 Nisan'da imzalanacağını ve yeni hükümetin 11 Nisan'da kurulacağını duyurmuştur. Ancak neticede 6 Nisan

2023'te söz konusu imza süresiz ertelenmiştir. 13 Nisan'da Hızlı Destek Kuvvetleri (HDK), ülkenin kuzeyinde askeri yığılmalar ve hareketlilikler başlatmıştır. 15 Nisan 2023'te ise Hızlı Destek Kuvvetleri (HDK) ile ordu çatışmaları başlamıştır (Sudan: İki generalin savaşı, 2023).

Ömer El Beşir' in devrilmesinin ardından meydana gelen gelişmeler:

- Yıllar süren küresel tecridin ardından Sudan, yaklaşık otuz yıldır ABD'nin terörizmi destekleyen devletler listesinden çıkarıldı,
- Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), ekonomik yardımlara başladı,
- Ülke kısa sürede ABD, İsrail ve Rusya da dahil olmak üzere yeni uluslararası ve bölgesel müttefikler edindi,
- Mayıs 2020'den itibaren BAE, önde gelen Sudanlı yetkilileri defalarca ağırladı ve onları İsraililerle ilişkilendirdi,
- 2020'de Sudan ve İsrail ilişkileri normalleştirme konusunda anlaşmalar ve bunu bu yıl içinde resmileştirmeyi planlıyorlar.
- Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu'dan çekilmesi ve kendi iç bölünmeleri tarafından yutulması nedeniyle Rusya, Sudan da dahil olmak üzere bölgedeki müdahalesini artırdı.
- Kasım 2020'de Başkan Vladimir Putin, Rusya Savunma Bakanlığı'na Port Sudan'da yaklaşık üç yüz Rus askerini barındıracak yeni bir Rus deniz üssünün kurulması için Sudanlı yetkililerle yirmi beş yıllık bir anlaşma yapma talimatı verdi (Why Sudan Matters).
- Almanya ve Fransa gibi ülkelerle IMF, Sudan'ın borçlarının silinmesinde rol oynayarak ülkenin altmış milyar dolar civarındaki borçlarının ödenmesi ve bazı yeni yatırımların başlatılması adına peş peşe adımlar atmıştır Sudan açısından bir diğer önemli gelişme ise, bölgesel sorunları aşmak için 3 Ekim 2020'de Juba'da imzalanan barış antlaşmasıdır (ORAKÇI, 2021).

6. Sudan Türkiye İçin Neden Önemli?

Türkiye, yükselen güç ve hem parasal hem de parasal olmayan yardım yapan devlet olarak Afrika'da varlığını artırmaya çalışmaktadır (Hakan MEHMETÇİK, 2016). Türkiye, Müslüman nüfusun fazla olduğu ülkelere daha öncelikli olarak yardımda bulunmaktadır. Bununla birlikte az gelişmiş devletler lehine aktif dış politika izlemektedir (Hakan MEHMETÇİK, 2016). Türkiye-Sudan Siyasi İlişkileri Türkiye, 1 Ocak 1956 tarihinde bağımsızlığını kazanan Sudan'ı ilk tanıyan ülkeler arasında yer almış ve Hartum Büyükelçiliğimiz 1 Ocak 1957 tarihinde faaliyete geçmiştir. Sudan'ın Ankara Büyükelçiliği ise 14 Eylül 2009'da açılmıştır. 2017' de iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi'ni (YDSK) tesis eden bildiri imzalanmıştır. Ziyaret vesilesiyle ayrıca iki ülke arasında ekonomik, askeri, kültürel, bilimsel, eğitim, tarım gibi pek çok alanda anlaşma, mutabakat zaptı ve protokoller imzalanmıştır (T.C Dışişleri Bakanlığı, 2023). Türkiye Güney Sudan'ı bağımsızlığını takiben ilk tanıyan ülkelerden birisidir. Türkiye tarafından Ocak 2011'de açılan Juba Başkonsolosluğu, Güney Sudan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ilanının hemen ardından Büyükelçiliğe dönüştürülmüştür. Türkiye tarafından Güney Sudan'da TİKA eşgüdümünde, kapasite artırımı ve teknik iş birliği çalışmalarına öncelik verilmektedir (T.C

Dışişleri Bakanlığı, 2023). Son dönemde çatışmaların etkili olduğu Sudan'da Türk diplomatik misyon aracına ateş açılması olayı gerçekleşmiş, ancak fail konusunda net açıklama yapılmamıştır (NTV HABER, 2023). Hem ordu hem Hızlı Destek Kuvvetleri saldırı için birbirlerini suçlamıştır (HOUREL, 2023).

Türkiye, El Burhan ile Dagalo arasındaki mevcut anlaşmazlığı, bir kardeş kavgası olarak Türkiye'nin Sudan ile kurduğu ilişkiler siyasi rejim ve halk temelli bir ilişkidir. Ayrıca 6 Şubat Kahramanmaraş depreminin ardından Türkiye'ye yardım gönderen ülkelerin başında Sudan yer aldı. Sudan hükümeti, Adıyaman'da ilkyardım çalışmaları yürütmüştür (ÜNVEREN, 2023).

Türkiye tarım başta olmak üzere Sudan'da çeşitli yatırımlar gerçekleştirmektedir. Sudan'ın güvenliğinin sağlanmasında destekte bulunmaktadır (Satti, 2023). Sudan tarafının samimi desteğiyle Türk firmalarına tahsis edilen sahalardaki sorunların çözüleceğine ve maden alanında kazan-kazan temelinde kurulan iş birlikleri bulunmaktadır (Güler, 2021). Ayrıca Hartum, Kahire ve Addis Ababa'nın ardından Afrika için önemli hava güzergahındaki yeni havalimanı projesinde daha önce sözleşmeye imza atılan Türk şirketi Summa İnşaat ile devam edilmesinin talimatını vermiştir (DEMİRCAN, 2021). Türkiye, ekonomik anlaşmalarla birlikte yumuşak politika araçlarını kullanmaktadır (Arredondas, ATALAYAR, 2023). Bu havaalanına Sudan Dışişleri Bakanlığı, Hızlı Destek Kuvvetleri'nin saldırıda bulunduğu iddia etmiştir (Sudan Dışişleri Bakanlığı: Milis güç HDK, Hartum Uluslararası Havalimanı'na saldırdı). Mısır, Türkiye'nin yaptığı tarım arazisi anlaşmalarının Nil çevresinde altyapı inşaatı ile sonuçlanmasına neden olacağından endişelenmektedir. Mısır, su temini için yüzde doksan oranında Nil'e bağımlıdır (ELDEEN, 2019).

Nitekim Türkiye ve Sudan 2021 yılında "Askeri Mali İş birliği Anlaşması" ile "Nakdi Yardım Uygulama Protokolü" anlaşmaları imzalamıştır. Türkiye'nin, Somali üzerinde kurduğu güvenlik alanı ve Somali devlet inşasında Türk askerinin yardımı, Sudan özelinde oluşabilecek bir güvensizlik veya siyasi istikrarsızlıktan olumsuz etkilenebilir. Bu da Türkiye'nin bölgedeki faaliyetlerini de olumsuz etkileyebilir (ÜNVEREN, 2023). Üniversitenin ilk adımı olarak görülen Nyala'daki Sağlık Meslek Yüksekokulu, 2018'de açıldı ve eğitime başlamıştır. Türkçe dersleri de verilen yüksekokulda Türk öğretmenler görev yapıyor, 200'e yakın Sudanlı öğrenci de eğitim alıyor. TİKA'nın ülkedeki en büyük projelerinden biri de Nyala'daki yüz elli yatak kapasiteli Sudan-Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesi'dir. Üç ameliyathane, iki de doğumhane bulunan hastanenin inşaatı 2012'de tamamlanmıştı, 2014'ten bu yana da açıktır. (BBC NEWS, 2019).

2005'te Türkiye'nin başlattığı Afrika açılımı kapsamında 24-25 Aralık 2017'de Erdoğan'ın yüzden fazla iş insanlarıyla birlikte Sudan'a yaptığı ziyarette, tarım, turizm, eğitim, maden kaynakları, sanayi ve ticari ortaklık alanında yirmi iki iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaların on üçü devletler, dokuzu ise özel sektör düzeyinde gerçekleşmiştir (BBC NEWS, 2019) Türkiye ile Sudan silahlı kuvvetleri arasında stratejik bazı anlaşmalara imzalanmıştır. Sevakın Adası'nın restorasyonunun Türkiye'ye verilmesi özellikle İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve Mısır blokunda çok ciddi bir rahatsızlığa neden olmuştur. Çünkü Türkiye'nin Sudan'la bir askeri üs kurması, Kızıldeniz gibi dünya ticaretinin en önemli sacayağı olan deniz sularında, bu blok için bir tehdit oluşturmuştur (SUDAGEZER, 2019).

Sonuç

Araştırmada öncelikle Sudan'ın toplumsal yapısı, stratejik konumu, yer altı kaynaklarına değinilmiştir. Sudan'ın sömürgeci tarihinden gelen sorunların ülkede çatışma çıkarmak için hala kullanıldığı, çatışmalar nedeniyle halkın yaşadığı büyük zorluklar ve halkı yer değiştirmeye ya da göç etmeye mecbur bırakmıştır.

Sudan'daki çatışmaların çok etnikli toplumsal yapı, etnik aidiyetin yüksek olması, ülkede ulaşım ve hükümet kontrolünün az olması, çok dinlilik gibi içsel nedenlerin yanında yeraltı ve yerüstü kaynakların kontrol ve işletimini amaçlayan dış güçlerden de kaynaklandığı görülmüştür.

Sudan'daki çatışmaların genel olarak etnik, siyasi, ekonomik ve jeopolitik nedenlerden kaynaklandığı görülmüştür. Siyasi nedenler; asker kökenli siyasetçilerin aralarındaki çekişmeler ile kabilecilik çatışmalarının siyasete yansımından kaynaklanmaktadır. Etnik nedenler Arap ve Afrikalı nüfus çatışmalarının yanı sıra kabilelerin kendi aralarındaki çatışmalardan kaynaklanmaktadır.

Ekonomik nedenler; Nil Nehri'nin paylaşım ve kontrolü mücadelesi, altın rezervlerindeki kaçakçılık, gıda kıtlığı, sağlık hizmetlerindeki sıkıntılardır. Jeopolitik nedenler, Kızıldeniz'e uzun kıyısı bulunan ve Nil Nehri havzasının yüzde atmışından fazlasını kontrol etmenin yanı sıra Basra Körfezi ile Hint Okyanusu'na ulaşımında kilit öneme sahip olması örnek olarak gösterilebilir.

Sudan'da meydana gelen karmaşanın Türkiye için yatırımlarını tehlikeye atacak güvenlik sorunu olduğu ileri sürülebilir. Türkiye'nin Sudan politikası insani yardım ve ekonomik yatırımların ön plana çıktığı bir politikadır. Ayrıca çevre ülkelere de istikrarsızlaştırıcı etkisi olmaktadır. Dolayısıyla Türkiye için sadece Sudan'da değil, genel olarak tüm Afrika'ya etki edebilecek bir sorun oluşturmaktadır.

Kaynakça

(2019, Nisan 11). MİLLİYET: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/sudan-nerede-hangi-kitada-nerede-aliyor-sudanin-haritadaki-yeri-2857022> adresinden alındı

AB'den Sudan uyarısı: "Topyekun savaş riski katlanarak artıyor". (2023, Mayıs 9). NTV: <https://www.ntv.com.tr/dunya/abden-sudan-uyarisi-topyekun-savas-riski-katlanarak-artiyor,XP2enT2TtU2t7pzqyAk11w> adresinden alındı

AFRICA NEWS. (2018, APRIL 1). AFRICA NEWS: <https://newafricanmagazine.com/21163/> adresinden alındı

AFRICA NEWS. (2019, NİSAN 1). AFRICA NEWS: <https://www.africanews.com/2023/01/04/sudan-recorded-highest-gold-production-in-2022/> adresinden alındı

Agarwal, M. (2021, DECEMBER 7). MARINE INSIGHT. MARINE INSIGHT: <https://www.marineinsight.com/know-more/5-major-ports-in-sudan/> adresinden alındı

Ahmed, M. S. (2016, SEPTEMBER 2). ATLAS CORPS. ATLAS CORPS: <https://atlascorps.org/tribal-composition-in-sudan/> adresinden alındı

Ahmed, M. S. (2016, SEPTEMBER 2). ATLAS CORPS. ATLAS CORPS: <https://atlascorps.org/tribal-composition-in-sudan/> adresinden alındı

Ahmed, M. S. (2016, SEPTEMBER 2). ATLAS CORPS. ATLAS CORPS: <https://atlascorps.org/tribal-composition-in-sudan/> adresinden alındı

Ahmed, M. S. (2016, SEPTEMBER 2). ATLASCORPS.ORG. ATLASCORPS.ORG: <https://atlascorps.org/tribal-composition-in-sudan/> adresinden alındı

AHMED, N. (2021, JANUARY 29). CARNIEGE MIDDLE EAST CENTER. CARNIEGE MIDDLE EAST CENTER: <https://carnegie-mec.org/diwan/83755> adresinden alındı

AL MONITOR. (2023, APRIL 19). AL MONITOR: <https://www.al-monitor.com/originals/2023/04/foreign-players-lurk-sudan-generals-battle-it-out> adresinden alındı

- ALJAZEERA. (2023, APRIL 16). ALJAZEERA: <https://www.aljazeera.com/news/2023/4/16/sudan-unrest-what-is-the-rapid-support-forces> adresinden alındı
- Arredondas, M. (2023, MAY 5). ATALAYAR. ATALAYAR: <https://atalayar.com/en/content/sudan-key-regional-and-international-player> adresinden alındı
- Arredondas, M. (2023, MAY 4). ATALAYAR. ATALAYAR: <https://www.atalayar.com/articulo/reportajes/sudan-actor-clave-nivel-regional-e-internacional/20230504152934184172.html> adresinden alındı
- Arredondas, M. (2023, MAY 4). ATALAYAR. ATALAYAR: <https://www.atalayar.com/articulo/reportajes/sudan-actor-clave-nivel-regional-e-internacional/20230504152934184172.html> adresinden alındı
- AYDIN, H. (2016). Eleştirel Jeopolitik Perspektif ile Kızıldeniz. İ. ERMAĞAN içinde, Dünya İyasetinde Afrika 3 (s. 263). Ankara: NOBEL.
- AYDIN, H. (2017). Eleştirel Perspektifle Sudan ve Güney Sudan'ı Anlamak. İ. ERMAĞAN içinde, Dünya Siyasetinde Afrika 4 (s. 190). NOBEL.
- Bakanlığı, T. (2022). T.C.Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. <https://ticaret.gov.tr/data/5efc681413b876f898f3c2b9/Sudan%20%C3%9Clke%20Pofili-Ekim2022.pdf> adresinden alındı
- BBC NEWS. (2019, NİSAN 17). BBC NEWS: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47926030> adresinden alındı
- BBC NEWS. (2023, April 17). BBC NEWS: <https://www.bbc.com/news/world-africa-14094995> adresinden alındı
- BRACHET, E. (2023, MAY 3). LA MONDE. LA MONDE: https://www.lemonde.fr/en/le-monde-africa/article/2023/05/03/sudan-region-s-political-islamist-movement-plays-key-role-in-conflict_6025334_124.html adresinden alındı
- BRECHET, E. (2022, APRIL 20). LE MONDE. LE MONDE: https://www.lemonde.fr/en/le-monde-afrique/article/2022/04/20/sudan-s-new-gold-rush-in-the-face-of-economic-crisis_5981035_12.html adresinden alındı
- BRECHET, E. (2023, MAY 3). LE MONDE. LE MONDE: https://www.lemonde.fr/en/le-monde-africa/article/2023/05/03/sudan-region-s-political-islamist-movement-plays-key-role-in-conflict_6025334_124.html adresinden alındı
- BRITANICA. (2023, APRIL 27). BRITANICA: <https://www.britannica.com/biography/Omar-Hassan-Ahmad-al-Bashir> adresinden alındı
- BRITANICA. (2023). BRITANICA: <https://www.britannica.com/place/Sudan/Challenge-to-Bashirs-rule-and-the-2019-military-coup#ref1276887> adresinden alındı
- Britannica. (2023, May 8). <https://www.britannica.com/place/Sudan> adresinden alındı
- Copnall, J. (2023, APRIL 17). BBC NEWS. BBC NEWS: <https://www.bbc.com/news/world-africa-65297714> adresinden alındı
- DEMİRCAN, P. (2021, HAZİRAN 10). EMLAK KULİSİ. EMLAK KULİSİ: <https://emlakkulisi.com/sudan-hartumdaki-havaalanini-summa-insaat-yapacak/676355> adresinden alındı

- Devecioğlu, K. (2019, Mart 15). Türküye, Sudan için neden önemli?
file:///C:/Users/hp/Downloads/Tu_rkiye_Sudan_ic_in_neden_o_nemli.pdf adresinden alındı
- Domazeti, R. (2019). KIZILDENİZ RAPORU: ORTADOĞU'DA ÇEKİŞMENİN GÖRÜNMEYEN CEPHESİ. İSTANBUL: İNSAMER.
- ELDEEN, M. K. (2019, ŞUBAT 24). AFAM: AFRİKA ARAŞTIRMALARI MERKEZİ. AFAM:
https://afam.org.tr/sudan-neden-onemli/ adresinden alındı
- EMİRATES NEW AGENCY - WAM. (2023, NİSAN 30). WAM:
https://www.wam.ae/tr/details/1395303152140 adresinden alındı
- ENERGY & CAPITAL & POWER. (2023, JANUARY 6). ENERGY & CAPITAL & POWER:
https://energycapitalpower.com/sudan-gold-production-rate-2022/#:~:text=Sudan%20serves%20as%20the%20tenth,approximately%2050%20km%20from%20Khartoum. adresinden alındı
- EVRENSEL.NET. (2019, Nisan 17). EVRENSEL.NET:
https://www.evrensel.net/haber/377651/turkiye-sudana-ne-kadar-yatirim-yapti adresinden alındı
- GIS REPORT ONLINE. (2018, MART 2). GIS REPORT ONLINE:
https://www.gisreportsonline.com/r/sudans-red-sea-coast/ adresinden alındı
- GLOBAL SECURITY. (2023). GLOBAL SECURITY:
https://www.globalsecurity.org/intell/world/sudan/niss.htm adresinden alındı
- GÜLER, A. Y. (2021, EYLÜL 13). ANADOLU AJANSI. ANADOLU AJANSI:
https://www.aa.com.tr/tr/gundem/sudanda-1-milyon-donum-tarim-arazisi-turkiye-
tarafindan-islenecek/2333368 adresinden alındı
- GÜNAY, H. (2021, OCAK 15). TRT HABER. TRT HABER:
https://www.trthaber.com/haber/dunya/sinir-otesi-tarim-140-ulke-farkli-
ulkelerden-toprak-kiraladi-645357.html#:~:text=Cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1%20Erdo%C4%9Fan%2C%20%22Bug%C3%BCn%20140%20%C3%BClke,kat%C4%B1na%20ula%C5%9Fm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r.%22%20a%C3%A7%C4 adresinden alındı
- HABER GLOBAL. (2023, NİSAN 28). HABER GLOBAL: https://haberglobal.com.tr/dunya/sudan-
hizli-destek-kuvvetleri-lideri-muhammed-hamdan-dagalu-kimdir-deve-
tuccarligindan-liderlige-giden-yol-244852 adresinden alındı
- Hakan MEHMETÇİK, A. M. (2016). 2000'li Yıllarda Afrika Kalkınma Yardımları Çerçevesinde Türkiye ve Hindistan'ın Karşılaştırılması. İ. ERMAĞAN içinde, Dünya Siyasetinde Afrika 3 (s. 151). Ankara: NOBEL.
- HELETA, S. (2008). SUDAN TRIBUNE. SUDAN TRIBUNE:
https://sudantribune.com/article25630/ adresinden alındı
- HELETA, S. (2008, january 12). SUDAN TRIBUNE. SUDAN TRIBUNE:
https://sudantribune.com/article25630/ adresinden alındı
- HOUREL, K. (2023, APRIL 28). THE WASHINGTON POST. THE WASHINGTON POST:
https://www.washingtonpost.com/world/2023/04/28/sudan-civil-war-evacuation/ adresinden alındı

- (2016, SEPTEMBER 2). ATLASCORPS.ORG. ATLASCORPS.ORG: <https://atlascorps.org/tribal-composition-in-sudan/> adresinden alındı
- ICC- CPI. (2023). ICCI CPI: <https://www.icc-cpi.int/darfur/albashir> adresinden alındı
- ICROM. (2016, JUNE 1). ICROM: <https://www.icrom.org/news/suakin-%E2%80%93-crossroads-civilizations-risk> adresinden alındı
- NTV HABER. (2023, MAYIS 5). NTV HABER: <https://www.ntv.com.tr/dunya/sudanda-buyukelcilik-aracina-ates,fohIMRp2MUqnsSCkSlzMVw> adresinden alındı
- ORAKÇI, S. (2021). Türkiye-Sudan İlişkilerinde Yeni Dönem. İSTANBUL: İNSAMER.
- ORHUN, F. Ç. (2019). SEVAKİN ADASI VE TÜRKİYE’NİN AFRİKA POLİTİKASI. International Social Sciences Studies Journal, 2500-2511.
- OUTLOOK INDIA. (2023, APRIL 29). OUTLOOK INDIA: <https://www.outlookindia.com/international/explained-what-are-sudan-conflict-geopolitical-implications-how-it-affects-us-strategic-goals-news-282302> adresinden alındı
- Profile: Abdalla Hamdok, Sudan’s outgoing civilian leader. (2022, january 3). ALJAZEERA: <https://www.aljazeera.com/news/2022/1/3/profile-abdalla-hamdok-sudans-outgoing-civilian-leader> adresinden alındı
- REUTERS. (2022, DECEMBER 13). REUTERS: <https://www.reuters.com/markets/sudan-signs-6-bln-agreement-with-emirati-consortium-develop-red-sea-port-2022-12-13/> adresinden alındı
- RULAC. ORG. (2023). RULAC. ORG: <https://www.rulac.org/browse/conflicts/non-international-armed-conflicts-in-sudan#collapse5> adresinden alındı
- SADDİ, A. O. (2022, HAZİRAN 9). ANADOLU AJANSI. ANADOLU AJANSI: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/buyukelci-neziroglu-sudanda-cok-ciddi-bir-bolunmusluk-var/2679794> adresinden alındı
- Satti, A. O. (2023, EYLÜL 23). ANADOLU AJANSI. ANADOLU AJANSI: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/buyukelci-neziroglu-sudanin-turkiyenin-afrikadaki-stratejik-ortagi-oldugunu-soyledi/2667933> adresinden alındı
- SEARCY, K. (2023). OSU.EDU. OSU.EDU: https://origins.osu.edu/article/sudan-darfur-al-bashir-colonial-protest?language_content_entity=en adresinden alındı
- SEARCY, K. (2023). OSU.EDU. OSU.EDU: https://origins.osu.edu/article/sudan-darfur-al-bashir-colonial-protest?language_content_entity=en adresinden alındı
- SEARCY, K. (2023). OSU.EDU. OSU.EDU: https://origins.osu.edu/article/sudan-darfur-al-bashir-colonial-protest?language_content_entity=en adresinden alındı
- SEARCY, K. (2023). OSU.EDU. OSU.EDU: https://origins.osu.edu/article/sudan-darfur-al-bashir-colonial-protest?language_content_entity=en adresinden alındı
- SÖZBİLİR, M. (2014). “Sudan’ın Jeopolitik Önemi ve Sahip Olduğu Doğal Kaynakların Ülkenin Bölünmesine Etkileri. S. TAMÇELİK içinde, ULUSLARARASI POLİTİKADA AFRİKA (s. 579- 610). ANKARA: GAZİ KİTABEVİ.
- SÖZBİLİR, M. (2014). Sudan’ın Jeopolitik Önemi ve Sahip Olduğu Doğal Kaynakların Ülkenin Bölünmesine Etkis. S. TAMÇELİK içinde, Küresel Politikada Yükselen Afrika (s. 583). Ankara : GAZİ.

- SÖZCÜ. (2017, ARALIK 26). SÖZCÜ: <https://www.sozcu.com.tr/2017/dunya/sevakin-adasi-nerede-sevakin-adasi-neden-onemli-iste-haritada-ki-konumu-2148079/> adresinden alındı
- SUDAGEZER, E. (2019, NİSAN 11). SPUNİK NEWS. SPUNİK NEWS: <https://sputniknews.com.tr/20190411/turkiyenin-sevakin-adasinda-kuracagi-askeri-us-abd-israil-bae-suud-blokunun-cikarlarina-tersti-1038728979.html> adresinden alındı
- Sudan ateşkes görüşmeleri Cidde'de başlıyor: Arabulucuların işi neden çok zor? (2023, MAYIS 8). BBC NEWS TÜRKÇE: <https://www.bbc.com/turkce/articles/c190wpv1vwo> adresinden alındı
- Sudan coup: Why Omar al-Bashir was overthrown. (2019, april 15). BBC NEWS: <https://www.bbc.com/news/world-africa-47852496> adresinden alındı
- SUDAN TRIBUNE. (2023, JAN 16). SUDAN TRIBUNE: <https://sudantribune.com/article269551/> adresinden alındı
- Sudan: İki generalin savaşı. (2023 , Mayıs 9). trt haber: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/sudan-iki-generalin-savasi-765952.html> adresinden alındı
- T.C Dışişleri Bakanlığı Girişimci ve İnsani Dış Politika. (2023). T.C Dışişleri Bakanlığı : <https://www.mfa.gov.tr/sudan-ekonomisi.tr.mfa> adresinden alındı
- T.C Dışişleri Bakanlığı. (2023). T.C Dışişleri Bakanlığı: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-sudan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden alındı
- T.C Dışişleri Bakanlığı. (2023). T.C Dışişleri Bakanlığı: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-guney-sudan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa#:~:text=T%C3%BCrkiye%2DG%C3%BCney%20Sudan%20Cumhuriyeti%20Siyasi,D%C4%B1%C5%9Fi%C5%9Fleri%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1&text=T%C3%BCrkiye%20G%C3%BCney%20Sudan'%C4%B1%20ba%C4%9F%20> adresinden alındı
- TC DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI. (2023). MFA/ SİYASİ GÖRÜNÜM: <https://www.mfa.gov.tr/sudan-siyasi-gorunumu.tr.mfa#:~:text=Sudan'%C4%B1n%20Siyasi%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%20%2F%20T.C.,D%C4%B1%C5%9Fi%C5%9Fleri%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1&text=1%20Ocak%201956%20tarihinde%20ba%C4%9F%C4%B1ms%C4%B1zl%C4%B1%C4%9F%C4%B> adresinden alındı
- THE REPUBLIC OF SOUTH SUDAN. (2023). CULTURE IN SOUTH SUDAN: <https://www.embrss-norway.org/culture/#:~:text=There%20is%2064%20tribes%20or,forming%20distinct%20larger%20family%20units.> adresinden alındı
- TRT HABER. (2023, MAYIS 3). TRT HABER: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/guterresten-sudan-krizi-icin-acil-eylem-cagrisi-764607.html> adresinden alındı
- TUFAN AKTAŞ, A. S. (2023, MAYIS 5). ANADOLU AJANSI DÜNYA. ANADOLU AJANSI: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sudan-uluslararası-toplumun-hdki-teror-orgutu-olarak-tanimasini-istedi/2889309> adresinden alındı
- TVP WORLD. (2023, Şubat 18). TVP WORLD: <https://tvpworld.com/66424249/russian-port-by-the-red-sea-sudan-says-yes> adresinden alındı

- UNHCR. (2022, ARALIK 17). UNHCR: <https://www.unhcr.org/neu/88647-strengthening-the-resilience-of-people-forced-to-flee-in-sudan.html> adresinden alındı
- UNHCR. (2022, NOVEMBER 16). UNHCR: <https://www.ohchr.org/en/statements/2022/11/un-high-commissioner-human-rights-volker-turk-concludes-his-official-visit-sudan> adresinden alındı
- UNICEF. (2023). UNICEF: <https://www.unicef.org/sudan/media/8736/file/West%20Kordofan.pdf> adresinden alındı
- UNICEF. (2023). UNICEF: <https://www.unicef.org/appeals/sudan> adresinden alındı
- UNION, A. (2023, FEBRUARY 28). the Report of the Field Mission of the Peace and Security. ADDIS-ABABA: AFRICAN UNION PEACE AND SECURITY COUNCIL.
- ÜNVEREN, B. (2023). DEUTCHE WELLE. DEUTCHE WELLE: <https://www.dw.com/tr/sudan-krizi-t%C3%BCrkiyeyi-nas%C4%B1l-etkiler/a-65374892> adresinden alındı
- Vick, K. (1999, JULY 7). HOME, INDEX, ARCHIVES, SEARCH. WASHINGTON POST: <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/daily/july99/sudan7.htm> adresinden alındı
- YÜRÜK, B. (2023, NİSAN 26). ANADOLU AJANSI. ANADOLU AJANSI: <https://www.aa.com.tr/en/africa/sudan-has-right-to-turn-to-services-of-wagner-group-russian-foreign-minister/2881500> adresinden alındı